

JERZY KŁOCZOWSKI

V ROZHOVORU S PAWEŁEM KRASEM

PAWEŁ KRAS (PK): *Děkuji vám, že jste si našel čas pro rozhovor o vašem celoživotním dialogu s minulostí, o vašem životě, akademické dráze a zkušenostech, jež formovaly vaši osobnost a vaše nazírání minulosti. Lidský život i volba povolání se odvíjí od rodinného zázemí i od průběhu dětství a dospívání. Právě toto zázemí je zásadní pro budoucí růst každého člověka. Takto vaše kolegyně a vrstevnice Wacława Chmielińska vzpomínala na váš rodný dům v Bogdanách: „Panský dům obrůstaly mohutné stromy. Květinový záhon před domem doplňovala ovocná zahrada s úly překypujícími chutným medem. Zadní částí zahrady se táhly řádky se zeleninou. Blízko domu se nacházel také rybníček obklopený keři.“⁵ Jaké jsou vaše vzpomínky na rodný dům?*

JERZY KŁOCZOWSKI (JK): *Vzpomínky na rodinný život mě přivádějí zpět do šťastných dětských let, jež jsem prožil*

⁵ Wacława Chmielińska, „Jestem rówieśniczką“ [Jsem jeho vrstevnice], in: *Historiae peritus: Księga Jubileuszowa Jerzego Kłoczowskiego* [Sborník na počest Jerzyho Kłoczowského], vol. 2, ed. Henryk Gapski (Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1999), s. 119.

v horním Mazovsku. Můj otec tam vlastnil menší statek, jenž zahrnoval panské sídlo v Bogdanách se svou vlastní historií.⁶ Tam jsem strávil dětství.

PK: *Kořeny vaší rodiny sahají přinejmenším do pozdního středověku, jak lze doložit z dochovaných pramenů. Drobná víska Bogdany se v meziválečném období ocitla blízko polských hranic s Východním Pruskem. Jaké byly rodinné vazby Kłoczowských ve vsi, ze které pocházíte?*

JK: Vesnice Bogdany byla sídlem rodu Rykowských (erbu Do-liwa či Tří růží), z nějž pocházela moje babička. Rodina Kłoczowských patřila k širšímu erbovnímu společenství Rawiczů, jež bylo rozšířené zejména v Malopolsku. Rodové sídlo v Kłoczewu⁷ (též Kłoczów) patřilo administrativně pod město Steżycza. Příslušníci rodu zde žili od začátku patnáctého století až do zhroutení Polsko-litevské unie. Přestože v důsledku tzv. trojího dělení Polska v druhé polovině osmnáctého století přišli o majetek a nadále si na živobytí vydělávali ve státních službách, na své rodové kořeny nikdy nezapomněli. Můj dědeček Józef vykonával dohled nad mnoha různými statky, aby se nakonec usadil v Duczyminu, situovanému dva kilometry od Bogdan, kde žila moje babička Kazimiera Rykowska. Její otec Eugeniusz, jenž se oženil s Walerií *de domo* Klicka, spojil tři velké sousední statky (Bogdany, Krzynowłoga Wielka a Rycice). Po smrti první manželky se Józef oženil s Kazimierou, jež patřila do užšího kruhu rodinných přátel. Tímto způsobem získal statek mé babičky a od té doby je rodina Kłoczowských spojena s vesnicí Bogdany.

⁶ Bogdany Wielkie, ves v Mazovském vojvodství, okres Przasnysz.

⁷ Kłoczew, ves v Lublinském vojvodství, okres Ryki.

PK: *Wacława Chmielińska, která s vámi vyrůstala a patřila do okruhu vašich dětských kamarádů, vzpomínala: „Bral si z kuchyně různé dobroty a rozdával je dětem, se kterými si hrál, což mu nikdo nezakazoval. Vesnické děti mohly bez ohledu na svůj původ sbírat ovoce v sadu.“ Také s oblibou dodávala, že jste byl skvělý organizátor akcí: „Vymýšlel nové hry, jež v pozitivním smyslu slova ovlivňovaly jeho vrstevníky. Nikdy nebyl domýšlivý.“⁸ Jak na tyto okamžiky z dětství vzpomínáte vy sám?*

JK: Obzvláště dobře se mi do paměti vryla vzpomínka na výlet k německým hranicím. Psal se rok 1935 nebo 1936, to už byl Hitler kancléřem. Překročili jsme hranice, což bylo tehdy možné, a pokračovali směrem na Grunwald (Tannenberg). Zde probíhala velká lidová slavnost na památku slavného vítězství maršála Hindenburga⁹ nad ruskou armádou v bitvě u Tannenbergu roku 1914. Na oslavy dorazilo mnoho Němců. Vzpomínám si, že když spatřili naše polské auto, začali nám vyhrožovat. Tyto výhrůžky, adresované nám Polákům, mě tehdy hluboce zasáhly. Vzpomínám si hlavně na jeden okamžik, kdy moji přátelé odešli a já zůstal v autě sám. Náhle se u vozidla objevila skupinka Němců, jež mi hrozila zaťatými pěstmi. Po tomto zážitku jsem si jasně uvědomil – což bych přirovnal k jakémusi velmi drsnému probuzení –, že se schyluje k nové válce proti Polsku.

⁸ Wacława Chmielińska, „Jestem rówieśniczką“, s. 120.

⁹ Paul von Hindenburg (1847–1934), německý generál a politik původem z evangelické šlechty Východního Pruska, jenž byl v letech 1925–1934 druhým prezidentem Výmarské republiky. Německá armáda porazila ruskou v bitvě, jež se odehrála jižně od Olštýna (Allenstein) v srpnu roku 1914. Až na přání Hindenburga byla bitva z propagandistických důvodů „přejmenována“ na bitvu u Tannenbergu, aby vítězství Německa dalo zapomenout na někdejší porážku Řádu německých rytířů (1410).

Bylo mi tehdy jedenáct nebo dvanáct, ale pamatuji si to dodnes.

Když jsme se vrátili z Pruska, rozhodli jsme se s některými chlapci a děvčaty z vesnice, že založíme organizaci „Obrana ptáků a zvířat – ozbrojená cvičení“, již jsem vedl. Pamatuji si na jednu z našich učitelek, která milovala přírodu a nabádala nás k ochraně stromů. Její zájem o přírodu šel ruku v ruce s předtuchou, že je nutné připravit se na blížící se válku. Požádal jsem svého otce, aby pro chlapce v naší organizaci objednal karabiny. Dívky byly vybaveny odlišným typem zbraní. Kromě přehlídek jsme organizovali i jiná vojenská představení a akce. Pocit ohrožení naší nezávislosti – nám tak drahé, neboť jsme ji sotva získali zpět – na mě silně doléhal. Jsem přesvědčen o tom, že podobný pocit sdílela celá naše generace. Všichni jsme si této znovuzískané nezávislosti velmi vážili. Troufám si tvrdit, že bez vcítění se do této sdílené zkušenosti nemůžeme pochopit postoje Poláků v roce 1939 ani během druhé světové války.

Je třeba si uvědomit, že jsme patřili k první generaci nezávislého Polska a plně jsme si uvědomovali, že tato znovuzískaná nezávislost nebyla ani tak výsledkem první světové války, jako spíše vítězstvím nad bolševiky ve válce v roce 1920. V polském národě zavládl všeobecný pocit jednoty a solidarity bez ohledu na sociální postavení či politické preference. Zmíněná jednota obstála ve zkoušce i v roce 1939, kdy národ čelil rostoucí agresi ze strany nacistického Německa. Poláci byli odhodláni bránit svou nezávislost za jakoukoliv cenu. Mé výchově odmalička vévodil duch lásky k mateřské zemi. Vyvěral z pevného přesvědčení, že Polsko má plné právo na nezávislost a že my – občané – jej musíme bránit, až nastane čas. Právě z tohoto důvodu moje generace uctívá

Józefa Piłsudského,¹⁰ jenž se stal symbolem naší znovuzískané nezávislosti. Jeho jméno je nerozlučně spjato s polskou cestou k osvobození. Legie, válka proti bolševikům v roce 1920 i znovuvybudování Polska, to vše je s ním nějak spojeno. O maršálu Piłsudském jsem se toho hodně dozvěděl od své tety Ady Daniłowské, která žila ve Varšavě a pravidelně nás navštěvovala. Často o něm vyprávěla. Stal jsem se jeho velkým obdivovatelem a jeho smrt a pohřeb v roce 1935 mě hluboce zasáhly.

PK: *Vaše rodina si uchovala živé vzpomínky na předky, kteří bojovali za nezávislé Polsko, často na ně vzpomínala a neustále si je připomínala. Patriotická tradice zakotvená v polské minulosti byla silná a v rodinném vyprávění všudypřítomná.*

JK: V tomto ohledu vděčím za hodně svým rodičům, a to jak otci, tak matce. Ale nejen jim, svou roli sehrály i rodinné tradice a výchova k vlastenectví. Narodil jsem se v roce 1924. Ve dvacátých a na počátku třicátých let se v naší rodině velmi intenzivně pěstovala znalost polských dějin. Připomínali jsme si historické události, od starších povstání devatenáctého století až po relativně nedávné okamžiky první světové války. Obrazy Artura Grottgera,¹¹ podle

¹⁰ Józef Piłsudski (1867–1935), jeden z vůdců polské socialistické strany, zakladatel a velitel polských legií během první světové války, v letech 1918–1922 hlavou státu, roku 1920 povýšen do hodnosti maršála, během války proti bolševikům v roce 1920 vrchní velitel polské armády; po květnovém puči se roku 1926 stal *de facto* vůdcem Druhé polské republiky a toto postavení si udržel až do své smrti v roce 1935.

¹¹ Artur Grottger (1837–1867), malíř a grafik období romantismu, autor velmi oblíbené série černobílých cyklů zobrazujících události polských povstání devatenáctého století (*Polonia, Lithuania, Wojna*).

kterých moje babička malovala, mi v raném věku sloužily jako zdroj prvotních historických znalostí. Stále jsem se na zobrazené události vyptával a s oblibou pak naslouchal příběhům, jež se k nim pojily. Vzpomínky na lednové povstání z roku 1863 byly v rodině dosud v živé paměti. Můj pradědeček, tehdy starosta města Piaseczno poblíž Varšavy, byl za podporu povstání vězněn ve varšavské citadele, kde se mu podlomilo zdraví a záhy nato zemřel. Jeho starší syn Bolesław byl za aktivní účast v povstání deportován na Sibiř. Jasně si vzpomínám na slova svého otce, kterými uváděl svá vyprávění o těchto a dalších historických událostech: „Teď ti budu povídat, co mi vyprávěl můj táta, tedy tvůj dědeček, tak dobře poslouvej.“ Příběhy, jež následovaly, byly vzpomínkami na povstání a na to, jak vypadala situace na frontě během první světové války v našem bezprostředním sousedství. Můj otec říkával: „Nikdy nezapomeň, že tvůj dědeček stál mezi těmi, co byli svědky popravy velitele povstání Romualda Traugutta před varšavskou citadelou.“¹² Dědečka tento zážitek hluboce zasáhl, šlo o zkušenost, která zásadně zformovala jeho charakter. Oba prarodiče projevovali silné sociální i vlastenecké cítění. Zatímco babička v ilegálně učila vesnické děti, dědeček se těšil hluboké úctě místní komunity a dlouhou dobu působil ve městě Chorzele jako soudce. Aktivně se podílel na nesnadném procesu slučování pozemků. Na jeho hrobu je krátký, leč výmluvný nápis: „Miloval lidi.“

Můj otec Eugeniusz se narodil 4. srpna 1897, a za jeden z nejvýraznějších zážitků, který si neustále připomínal,

¹² Romuald Traugutt (1826–1864), generál a poslední velitel lednového povstání proti ruskému impériu v letech 1863–1864, byl popraven u varšavské citadely dne 5. srpna 1864.

považoval zpěv duchovní písně „Bože, coś Polskę“¹³ ve farním kostele v Chorzelích v roce 1905. Kdykoliv si na tento zážitek vzpomněl, rozplakal se. Toto vlastenecké cítění se přeneslo i do manželství mých rodičů, kteří se vzali v roce 1924. Z nejranějšího dětství si dobře vybavuji portrét bratra mé matky Kazimierze, který jako mladý důstojník padl v květnu 1920 v bitvě na Berezině a byl vyznamenán Křížem za chrabrost. Matka s láskou vzpomínala na jeho mladistvou energii. Vybavuji si, jak mi ukazovala dopis, který bratr poslal jejich matce nedlouho před smrtí a v němž matce děkoval za vlasteneckou výchovu. Aby bylo jasno, typ vlastenecké výchovy, na který zde narážím, nevyhnutelně vedl k uctívání nezávislého Polska. Dějiny se pro nás skládaly ze zkušeností konkrétních, milovaných blízkých lidí: našich předků, příbuzných a přátel, přímých účastníků historických událostí. Ostatně i otec v letech 1918 až 1920 sloužil v armádě. Stále si uchovávám v paměti jeho vyprávění o listopadové atmosféře

¹³ Vlastenecká duchovní píseň, dovolávající se Boha, aby zachránil a obnovil Polsko. Tato národně identifikační píseň zaznívala zejména v době trojího dělení Polska a za komunistického režimu. Text napsal v roce 1814 Alojzy Faliński a hudbu složil Jean-Pierre Solié: „Bože, Ty, jenž jsi Polsko po celá staletí / halil do majestátu moci a slávy, / A se štítem Tvé všemohoucí ochrany / Před zlým osudem příštím. // (Refrén:) Před Tvými oltáři úpěnlivě prosíme: / Požehnej naši svobodnou Vlast, Pane // Bože! Opustil jsi Polsko, zahalené / Po staletí do majestátu moci a slávy, / Náhle jsme se ocitli bez Tvé péče a povýšil jsi ty, kteří mu měli sloužit. // (Refrén:) Ty, jež následně postihnul jeho pád / Podporoval jsi zápas Polska za svatou věc / A tím, že jsi chtěl, aby celý svět poznal jeho odvahu / Znásobil jsi v neštěstí jen jeho slávu. // (Refrén:) Nedávno jsi vzal polské zemi svobodu, / A řeky našich slz a krve byly prolity / Jak hrozné to musí být pro ty / Jimž jsi odňal svobodu na celá staletí // Jediným slovem, mocný vládce hromů! / Nás můžeš vzkřísit ze smrti / A kdybychom si znovu zasloužili Tvůj trest / Proměň nás v popel, ale v popel svobodný // (Refrén:)“

nově nabyté nezávislosti ve Varšavě roku 1918 a o válce proti bolševikům.

Otec po své matce zdědil klavír a hodně na něj hrával – kromě Chopina zejména široký repertoár vojenských a vlasteneckých skladeb, které jsem si zamiloval již od neútlejšího dětství. Po obědě zpravidla předčítal z knih, což se rovněž řadilo k významným rodinným rituálům. Vzpomínám si na jeho přednes *Potopy* od Henryka Sienkiewicze,¹⁴ kterou využíval k výkladu polských dějin. Nejprve nám představil hrdiny románu; například Michała Wołodyjowského, jenž patřil mezi nezámožné rytíře.¹⁵ Trvalá přítomnost polských dějin v rodinné paměti a neustále se opakující odkazy na historii v rodinném narativu podstatně formovaly můj zájem o minulost.

PK: *Vlastenecká rodinná tradice, kterou jste popsal, ovlivnila celou generaci mladých lidí, kteří v meziválečném období dospívali. Do jaké míry patřila tato historická paměť a hrdost k běžným jevům mezi polskou šlechtou a inteligencí a do jaké míry ji sdílela také venkovská populace? Zmínil jste Sienkiewiczovy romány a Grotgterovy dřevoryty, které byly nástrojem šíření vědomostí či spíše svého druhu imaginace v oblasti polských dějin. Myslíte si, že předpoklad kolektivně sdíleného modelu vlastenecké výchovy a vzdělávání v meziválečném období je oprávněný? Byl*

¹⁴ Henryk Sienkiewicz (1846–1916), novinář a spisovatel, nositel Nobelovy ceny za literaturu (1905). Jeho trilogie – *Ogniem i mieczem* [Ohněm a mečem], vydáno 1884; *Potop* [Potopa], vydáno 1886; a *Pan Wołodyjowski* [Pan Wołodyjowski], vydáno 1888 –, která se odehrává v Polsku v sedmnáctém století, oslavuje vlastenectví a individuální obět v boji za nezávislost.

¹⁵ Michał Wołodyjowski, jedna z nejdůležitějších postav Sienkiewiczovy trilogie a hlavní postava posledního dílu/románu, se stala symbolem vojenského hrdinství a přímočaré odvahy.

to model, jehož cílem bylo připravit mládež na aktivní obranu nezávislosti?

JK: Tyto otázky nedokážu zodpovědět. Vyrůstal jsem na venkově, hrál jsem si s vesnickými dětmi a nejsem na základě svých zkušeností schopen posoudit, jak byly vlastenecké tradice utvářeny jinde. Existovalo mnoho podobných tradic se společnými jmenovateli typu lásky k vlasti, radosti z existence nezávislého státu a odhodlanosti bránit jeho nezávislost ohrožovanou historickými zvraty konce třicátých let. Není sporu, že díla Henryka Sienkiewicze a Artura Grottera představovaly zásadní prostředek k utváření obecné historické paměti, a to zejména s ohledem na jejich široký dosah. S životnými, a proto uvěřitelnými postavami Sienkiewiczových románů typu Jana Skrzetuského¹⁶ či Michała Wołodyjowského se mladí lidé jako já dokázali ztotožnit. Tito hrdinové z pera mimořádně nadaného spisovatele nám ukazovali, jak milovat a bránit svou zemi, a není sebemenších pochyb, že zásadním způsobem ovlivnili naši generaci. Jejich oddanost polské věci – tak emotivně vykreslenou Sienkiewiczem – jsme v situaci hrozící nacistické invaze považovali za obzvláště důležitou.

PK: *Vyprávěl jste o roli vašeho rodinného zázemí, které vás naučilo lásce k rodné zemi. Tato historická paměť zahrnovala skutečné události, jež byly součástí polského boje za nezávislost. Do jaké míry tyto dramatické dějiny ovlivnily váš zájem o historii a vaši pozdější volbu povolání?*

¹⁶ Jan Skrzetuski – jedna z hlavních postav Sienkiewiczova románu *Ohněm a mečem*, představuje statečného šlechtice, nositele křesťanských a vlasteneckých ctností.